SEID M. TRALJIĆ

# TURSKO-MLETAČKO SUSJEDSTVO NA ZADARSKOJ KRAJINI XVII. STOLJEĆA

Historija Dalmacije pod turskom vlasti je u našoj literaturi malo obrađivana. Osim kraćih pregleda u općim historijama i historijskim raspravama i radovima, nemamo nijednog posebnog rada o tom pitanju za cijelu Dalmaciju. Za pojedine krajeve ima ponešto, a posebno za Dubrovnik, koji nije bio pod direktnom turskom upravom, ali je najduže ostao tijesno povezan s Turskim carstvom i u mnogom ovisio o turskoj politici.[1]

Dalmacija se pod turskom upravom u vrijeme njezina najvećeg prostranstva dijelila u upravnom pogledu u tri sandžaka: Krčki, Kliški i Hercegovački. Razumljivo je, da te sandžake nije sačinjavao samo dalmatinski teritorij, nego su im pripadali i dijelovi susjednih oblasti. Naše poznavanje povijesti pojedinih ovih sandžaka uglavnom je još u počecima. Povijest krčkog sandžaka temelji se uglavnom na izvornom arhivskom materijalu i samo nekoliko rasprava i članaka. Izvori su samo djelomično objavljivani, a najviše ih još leži u mletačkim arhivima, a od naših se posebno ističe zadarski Državni arhiv. Ima još jedan arhiv, u kome će se naći dragocjena materijala za ovo naše pitanje. To je carigradski arhiv, ali se kod nas tek u novije vrijeme počelo u tom arhivu nešto raditi.

Prvi i dosad najopširniji rad o krčkom sandžaku u našoj historiografiji jest onaj Jelićev,[2] a poslije njega je najcjelovitije ono, što je o tom pisao Kreševljaković u svojim Kapetanijama.[3] Veoma su vrijedni i Desničini kraći prilozi iz povijesti ove krajine i Dalmacije uopće.

[1] Vojnović, Dubrovnik i Osmansko carstvo, Beograd 1898.
Božić, Dubrovnik i Turska u XIV. i XV. v., Beograd.

[2] Dr. L. Jelić, Lički sandžakat i postanje mletačke krajine. Narodni koledar za 1898., str. 79–115.

[3] Kreševljaković, Kapetanije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1954., str. 116–126; spominjem još i kraće priloge H. Šabanović, Upravna podjela jugoslavenskih zemalja pod turskom vladavinom – Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine IV/1952., str. 197–198; Dr. I. Grgić, Opis kliškog sandžaka s ove strane Velebita i Dinare – Zadarska revija 1956., str. 253–261.

Na čelu svakog sandžaka stajao je sandžak-beg, zvani često i samo sandžak, dok ga turski dokumenti nazivaju obično miri-liva. U hrvatskim dokumentima i pismima nalazimo više puta i naziv zapovjednik, isto kao što i inače u tim izvorima susrećemo veoma zanimljive termine. Tako na pr. krčki sandžak-bezi nose više puta naslov »sandžak lički i krbavski i zakrčki i kotarski«. Sandžak-begu su u vojno-administrativnom pogledu bili podčinjeni kapetani i dizdari, a sudbena vlast se nalazila u rukama kadija. Krčki sandžak se dijelio na osam kapetanija: kninska, skradinska, nadinska, zemunička, islamska, obrovačka, udbinska i vranska. Historija prvih sedam kapetanija je obrađena kod Kreševljakovića, a za vransku postoje podaci samo iz 1639. g. Durak-beg je jedini kapetan vranski, kome nalazimo spomena u izvorima. Nije isključeno, da je i samovoljno bio osnovao kapetaniju u Vrani.

U prvoj polovini XVII. st. među kapetanima su najistaknutiji na ovoj krajini Beširagići iz Islama, a potkraj turske uprave u Dalmaciji spominju se ovdje još samo skradinska, kninska i obrovačka kapetanija. Postojala je još i udbinska kapetanija u Lici.

Ovdje ćemo prikazati ukratko samo neke momente svakodnevnog života na tursko-mletačkoj granici oko Zadra. Prvo su stalni ekonomski odnosi turskih i mletačkih podanika na krajini, naime obrada zemlje, iskorišćavanje pašnjaka i trgovina. Ostavljajući pitanje trgovine za drugu zgodu, iznijet ćemo sada nešto o agrarnim odnosima. U tome su bili angažirani s jedne strane turski feudalci, a s druge strane mletački podanici, koji su tu zemlju obrađivali, travu kosili i pasli, a bili su dužni zemljoposjednicima davati određeni dio prihoda.

Drugi momenat, na kome ćemo se zadržati, jest stalno čarkanje na granici s jedne i s druge strane, kome su posljedica pljačke, zarobljavanje i ubojstva. To je bilo za vrijeme mira, a ratno doba ne treba ni spominjati. To su činili oružani ljudi i njihovi pomagači, kojima je to bio čini se glavni izvor života.

## 1.

Mislim, da se i na naše slučajeve, kad mletački podanici obrađuju zemlju tursku, preko granice odnose neki propisi bosanske kanunname iz 1565. g.,[3] u kojima je govor o kulturi nenaseljenih zemalja. U tom zakonu stoji i ovo:

»Pošto niko ne želi da sije pusta sela i njive, koje su blizu granice i koje se izvana obrađuju (t. j. koje obrađuju ljudi iz drugih sela), to – da njive ne bi ostale puste i neobrađene – nije određena pristojba »resmi čift« niti »resmi dönüm«. Neka se od njih uzme samo desetina i salarija, a neka se ne uzima »resmi dönüm«.[4]

[4] H. Hadžibegić, Bosanska kanunnama iz 1565. g. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1948., str. 215–216.

Prevodiočevo objašnjenje, da puste zemlje obrađuju ljudi iz drugih sela čini mi se neprihvatljivo, nego treba misliti na one preko granice, tim više što ih se oslobađa plaćanja resmi čifta i resmi dönüma, koje su plaćali samo sultanovi podanici. Iz vremena postanka ovoga zakona i za čitavo stoljeće kasnije nemamo za sada drugih podataka o visini davanja od zemlje na mletačko-turskoj granici, pa ne možemo ni pratiti razvoj tih odnosa. A da je ta pojava postojala cijelo vrijeme tursko-mletačkog susjedstva u ovim krajevima, o tome nema sumnje. Mletački su podanici osobito poslije kandijskoga rata bili prisiljeni uzimati na turskom zemljištu na obradbu posjede okolnih feudalaca kao i carska dobra (hasove), jer na mletačkom teritoriju nije bilo dosta zemlje za toliko ljudi koliko ih se bilo naselilo na tom uskom obalnom pojasu. Najbogatiji muslimanski feudalci u Dalmaciji su sada bili Durakbegovići iz Vrane.

O davanju kmetova spahijama u ovo doba imamo i opet samo neke oskudne podatke. Za Mehamedbega Durakbegovića znamo da je po ugovoru »s Biogradci i s Filipjanci i s Pakoštanci u svini Mihe Bajčevića i negova druga« uzimao »deseto od žita, graha i ostaloga, a od trsja deseto i peto, te kabanicu od finoga perangona od šest lakata«. U ugovoru je stajalo i to, da svako selo ima činiti guvno na jednom mjestu, a vinograde trgati u isto vrijeme.[5] Ova posljednja odredba je očito učinjena s namjerom, da se olakša kontrola količine prihoda i pobiranje begovskih dijelova.

U spomenutoj bosanskoj kanunnami iz 1565. g. određena je i visina davanja od pašnjaka. Tu stoji: »Od zemalja, koje se od starina čuvaju za ispašu i na koje se uzimala pristojba »resmi otlak«, uzet će se od svakog stada po jedna ovca. Ako na jednoj timarskoj zemlji bude ljetna ispaša (»yaylak«), te ovce budu dolazile izvana i koristile se njenom travom i vodom i budu zimovale, uzet će se pristojba na tu ispašu (»resmi yaylak«) od najboljeg stada jedna ovca, kojoj je vrijednost 15 akči, a od slabog stada jedna ovca, kojoj je vrijednost 10 akči. Neka se ne protivi stoga, što u registru u tom selu nije upisana pristojba za zimovalište (»resmi kišlak«).[6] Kako vidimo, u to je vrijeme porez na ovce bio određen u naravi, a jedno stoljeće kasnije naplaćuje se u novcu.

Travarina od kotara, koji su pripadali carskom hasu, pripadala je u pravo sandžak-bega i iznosila je 1674. g. 40 cekina.[7] Godinu dana prije toga molio je tadašnji sandžak Jusuf-beg Delibatina generalnog providura, da pomogne njegovim ljudima u pobiranju travarine od mletačkih podložnika, koji pasu po carevoj zemlji. »Što mi se perete teptedarom, nemu se ne piše travarina, veće deseto od žita«.[8] Već se iz po-

[5] Dragomanski arhiv u Državnom arhivu u Zadru, sv. CXXIX – 32/38.
[6] Hadžibegić o. c., str. 219.
[7] Dragomanski arhiv, CXXIX – 32/50.
[8] Dragomanski arhiv, CXXIX – 32/52.

sljednje rečenice vidi, da je postojao spor, kome pripadaju prihodi od carskog hasa. O tom govori i bosanski defterdar Mehmed-efendija u jednom pismu, moleći generalnog providura, da naredi svojim podložnicima »koji siju na carevu kunfinu i hasu po kotarin, da predaju dohodke njegovim ljudima. Jošte u Zatonu više Šibenika i u Rakitnici i u Dazlini kud je prošao gospodin Mahmud-paša i gospodin komesarijo i kunfin postavio, za ono se nahodi iz Virlike Mehmedaga govoreći, da je iz negova timara rečeno misto, ali nije nego prisvitloga gospodina cara has, a sada kako je u našoj ruci i nas pristoje od rečenih mista od žita i od vinograda, da bi vaše svitlo gospodstvo jednu jim zapovid učinilo, da ne imaju rečenom Mehmedagi iz Virhlike ništa davati, veće našemu čoviku, koga smo naredili. I jošte doli u kotaru Durakbegović govoreći, da je Hujača i Modrava i Rogova i Pakoštani od negova timara, i sada jesmo izvadili izpis i(z) carevi libara i ova se četiri mista u carevu hasu se pišu i ovamo smo sad š ni prigovorili, da nam ima od lanske godine dohodke, što je uzeo, jaspre povratiti. Zato molimo vaše gospodstvo, da mi pišete, koliko su vaši ludi Durakbegoviću od ovih sela gotovih cekina i svite dali, a ovo godišće da imaju našemu čoviku dati, da bi jim vaše gospodstvo zapovidilo ...«[9]

2.

Održavanje mira na krajini pripadalo je u nadležnost pojedinih kapetana odnosno gradskih dizdara (kastelana), a sve pod vrhovnim nadzorom sandžak-bega. Poslije sklapanja mirovnog ugovora između dviju država njihova je dužnost bila da se brinu, kako na granici ne bi došlo do većih zapletaja, a ako je već bilo kakvih neprilika, da se opet uspostavi normalno stanje ili, kako se u ono doba govorilo, da se krajina »izbistri«. Najobičniji uzroci nereda i nesigurnosti na krajini bili su upadi krajišnika s jedne ili druge strane, pljačka, zasužnjivanje i ubojstva mirnog stanovništva. Iza toga bi se napadnuta strana nastojala osvetiti i namiriti štetu na isti ili sličan način. Taj krajiški nepisani zakon je trajao, dokle god je postojalo tursko-mletačko susjedstvo. Na bosanskoj krajini su te pojedince, koji stalno zametahu kavgu, zvali nabodicama i krvopilicama, a karakteriziraju ih i stihovi o Bojičiću Aliji, koji se spominje jednom i na Udbini, a poginuo je u Vrulji kod Zadvarja 1663. god.:[10]

– Bojičiću, bojiš li se Boga?
»Boga malo, a cara nimalo,
za vezira ni habera nemam,
a za pašu k'o za doru moga«.

[9] Dragomanski arhiv, XXXIX – 32/48. Dokumenat od 17. VIII. 1673.

[10] B. Desnica, Nekoliko priloga istorijskom proučavanju narodne pjesme. – Magazin Sjeverne Dalmacije 1934., str. 20. – Kreševljaković, o. c., str. 121, 123–124, bilješka 33.

Takvih je junaka bilo na jednoj i na drugoj strani granice, kao što svjedoči podatak iz pisma bosanskog tefterdara 1681. g., koji poručuje generalnom providuru, da »Jere Vitanović cara se ne boji, a principa živa ne drži, a za vas, gospodine, i ne zna; što hoće to čini, upitajte zadarskoga jemina, koji pokor čini od carine ...«[11]

Izravnavanje međusobnih nesporazuma i učinjenih šteta činili su obično oštećeni na sastanku, koji se održavao u kome mjestu neposredno uz granicu, na pr. u Obrovcu, Hotišini, Zemuniku, Posedarju, a nekada i u Zadru ili kome udaljenijem gradu na turskom području. Evo na pr. poravnanja, koje je učinjeno 1624. g. u Zemuniku nakon nekoliko većih sudara i ubojstava na krajini:[12]

– »U ime božje. Mi Mustaibeg sančak lički, karčki, karbavski i zakarčki, zajedno s poštovanimi kadijami i agami sve ove kraine, daemo na znanje i svidočimo sada i u svako vrime čineći i u svako misto arz i svidočbu istinu i dobru razmišljenu, kako budući došli zapovidi prisvitloga gospodina baše bosanskoga i njegovi ljudi, da se razvide svi muteži i činjenja, koja su se prigodila do ovoga dne na svih ovih kunfini, i da se svaka stvar izuvidi i pravda učini, navlastito od smerti popa, koi se ubi na Berklačinoj polani, i od smerti Miloša Županovića, verhu škode, koe u Goričane učiniše pod Sutkošan vinograde sikući, kako se Sutkošanci osvetiše, kako dojde gospodin providur z bandirami otvorenimi, uligoše u kotar zadarski, škodu čineći i ubivši četvero dice i sve ostale stvari, ke su se zgodile do ovoga današnega dne, više kojih hotismo mi s gora pisani Mustaibeg, da jistino, čisto i po putu skažu nam, kadi e svaku prigodu. I pozvasmo prid nas sve poštovane age i ostale poštovane junake i sve dobro razumismo. I poslušali smo hotomu sine Miloševe, koi su u veće puta prid nas dohodili i tužbe davali, više kojih smo teftišili i ne nahodimo po pravdi koga okriviti od rečene smerti Miloševe, više koe smo razmišljali pod mudro, što kod se ima pomisliti. I verh svih ostalih prigod zgoru pisanih, koe su se do ovoga dne dogodile, odsudili smo po našoi duši i pravdi skupa s poštovanimi našimi kadijami, da budući jedna i druga strana u sve zgora pisane stvari škodna bila i budući zapovidi čestitoga cara i čestitoga dužda, da podložnici jednoga i drugoga vladanja živu u dobru miru i tišini i da se uzderži ljubav prava i stara, koja e meju svih podložnikov, da od svih stvari, koe su se sad zgodile, da im nikada u napridak ne bude pominka, ma sve što se je do sada dogodilo da bude i da se znade da e utaženo i utišeno.

»Zato mi Mustaibeg zgoru pisani s našimi poštovanimi kadiami i agami od kraine za ustanoviti rečeni dobri mir i tišinu, neka e vazda

[11] Dragomanski arhiv.

[12] Dragomanski arhiv, CXXVI – 3/2. Dokumenat pisan bosančicom. U transkripciji je mjesto *jat* pisano *j;* na mjestima, gdje je mjesto *u* pisano *o*, ovdje je napisano *u;* više puta je mjesto *c* pisano *č*, pa je i to ispravljeno. Riječi su pisane odvojeno, ako su u originalu bile i spojene. Isti je postupak primijenjen i kod drugih dokumenata pisanih bosančicom.

u napridak, po ovom našem očitom pismu opovidamo i očituemo, da od svih zgoru pisanih stvari i od svih ostalih ni ednu ne ostavivši, ko su se u pasana vrimena zgodile do ovoga današnjega dne meju nami podložnici jedne i druge strane, da e više svega učinen dobar mir i sve oprošćeno i izmetnuto i da se ob njih u napridak ne bude činiti nikako pominak, koliko da bi se nigda ne dogodilo, i da se znade, da e sve to pomireno, razbistreno i utišeno toliko, da stoga nikada u ni edno vrime ne mozi ni edan človik ni edna pravda u napridak više rečenih stvari muteža činiti, mir razbiati, izjiskovati, ni pominka činiti. I ako bi se tko na to stavil, da se nima poslušati, nego otirati i kaštigati kako razmetnik dobroga mira i stvari pomirenih i ispravnih i da se znade sada za vazda unaprida, da e stisnuta i ustanovićena prava i dobra ljubav i mir, koi da ne bude razmetnut od lupežov, koi su vazda uzrok mutežu i nemiru. Obitamo mi zgoru pisani Muštaibeg skupa s poštovanimi kadiami i agami na ime svih naših vitezov, da od sada u napridak u ni edno misto čestitoga cara na ovih kunfini ne ćemo dati da se prijamaju ni derže lupeži ni bandižanici podložnici čestitoga dužda, nego ćemo ih progoniti i kaštigati, budući tako potribno za uzdaržati mir i dobro susidovanje; i ako bi koi od naših podložnikov prima bi takove ljude hoćemo i njih kaštigati i na glavu, ako bi potribno bilo.

»A zašto se ne može brez čestitoga paše i divana bosanskoga naplatiti sol, koja e vazeta na skeli obrovačkoi, mi se obitamo arz učiniti i jistinu opoviditi, kako se je stvar dogodila, neka se mogu stisnuti, da tu sol plate oni, pri koih se nahodi, i neka se s tom pravdom otvori rečena skela.

»Od brodov skardinskih klanjajući se poniženo emeru i zapovidi čestitoga cara obitam, da kako prisvitli gospodin jeneral bude u Šibeniku, činiti ćemo, da mu se u ruke pridadu svi brodovi skradinski neka od njih učini što kod mu drago, kuntentajući se, da njihovo gospostvo, kad bude onde na mistu, izuvide i ispita, kako u staro vrime od sto i pedest godišć simo običaji je bia i zakon, i ako naide, da su se vazda deržali jedan ili dva broda za brodaricu, u koih se rika brodi, da se onako i sada ostavi, kako e u staro vrime bilo, i ne veće, i da u napridak nitko u Skradinu ne može deržati nikakova broda pod penu od života.

»I neka su sve zgora pisane stvari u svako vrime potpuno obslužene i svakojako ispunjene, ove smo knjige našim muhurom zapečatili i glavom našom zašijilatili i tolikiske sve šu age muhre postavili, da e virno i virovano, i ako bi tko prigrišia, da se kaštiga kako i bude dostojati i da mu se verha dojde.

»Pisana u Zemuniku na dan penadesti miseca šabana godišća Mahometova tisuću i trideset i tri«.[13]

Deset godina iza toga opet je bio sklopljen sličan mir nakon dugotrajnih borba i nemira, koji su bili na krajini oko Islama. Ugovor je

[13] Odgovara 4. VI. 1624., međutim na talijanskom prijevodu napisan je datum 29. V. 1624.

potpisao s turske strane islamski kapetan Ibrahimaga Beširagić s dizdarima Islama i Nadina i četvoricom drugih istaknutijih ljudi. To je zapravo, kao i onaj naprijed citirani akt, obećanje, koje oni daju mletačkim vlastima, da će se pridržavati mirovnih ugovora i sprečavati svakoga, tko bi htio učiniti nešto protiv mira. Taj dokumenat glasi:

– »Mi kapitanbeg Aliaga Beširagić, Jakupaga dizdar i ostale age i svi junaci od Islama. Prvo ovoga budući bile kavge i velike smetne po Lici i grubov i budući tako volja gospodina Boga i gospode velike i pak budući stvar od razlo(ga) poslušati volju božju i zapovid čestite Porte, da se žive u miru i u tih(oti) s podložnici čestite gospode bnetačke na ovoj krajini pri moru, pak budući volja i hotenje čestitoga gospodina Frančiska Zane, providura jen(erala) o Dalmancije i Arbanije, koji daje red i zapovida vojvodi Frani Posedarsko(m) i svimi starijim od Kotara, da sve kavge i smetenje, ke su učinene na ovom kr(aju) meju nami, da se imaju načiniti i pomiriti i da se žive u miru, kako je volja i zapovid gospode velike.

»Tako mi kapitanbeg Aliaga, Jakupaga i ostale age i svi vitezovi od Islama svi skupa budući se sastali na Posedarju s rečenim vojvodom Franom i s alfirom gospodina providura i s ostalim starišinam od Kotara, sve kavge i raznometanje, ke su bile i koje jesu meju nami toliko od rob(lja) živoga, toliko i od krvi, ka se je prolila s obiju strana, to je ostalo načineno i darovalo se je, da se veće nima pitati ni govoriti za to.

»Tako mi potvrdjujemo redi i mir čestitoga cara gospodina našega i dajemo ovu knigu našu virnu zgor rečenim kapitanom od Kotara, da svim i svakom budi smirno i slobodno pojti i dojti u naša mista svih odozgor rečeni mistov i da u svakom mistu budi siguri s naše strane i od ostalih, koji su pod našu zapovidju. Pače ako bi koji priša priko vire i mira, da bi stao komu na put zgor rečenih mistov, to se ima dati na znanje. Ako ne učinimo pravdu, da mi ostanemo krivci ...; ako bi koga ubili naši, mi se obitamo uhititi nega i dati ga pravi u ruke, da bud kaštigan u život kako je od razloga.

»Pak pdkladamo se činiti naplatitit podložnikom vašim, koji budu imali imati od naših podložnikov, kako je isti gospodin jenera i providur obića se činiti naplatiti.«[14]

Kako vidimo, u tekstu ugovora se Beširagić imenuje Alijom, dok u potpisu i muhuru je napisano njegovo ime Ibrahim. To je očito njegovo pravo ime, a Alijom su ga vjerojatno zvali u običnom životu. Možda je imao i dva imena. Teško je pomišljati, da bi se on služio očevim muhurom (što inače ne bi bilo neobično u turskoj praksi onoga vremena), kad je ime Ibrahim još i rukom napisano naporedo s otiskom muhura. A napokon posve istu situaciju s njegovim imenom imamo i 1641. g. u sličnom ugovoru, koji je Beširagić potpisao sa dizdarima Islama, Obrovca, Nadina, Karina, Poličnika i Zemunika, s kadijom kotarskim

[14] Dragomanski arhiv, LXXXV – 7.

Ibrahimom, pa dvadesetak drugih odličnika iz spomenutih gradova. Ovaj ugovor je u priličnoj mjeri drukčiji sadržajno od onih naprijed citiranih, pa ćemo i njega u cijelosti iznijeti:

– »U ime božje. Na dvadeset i tri miseca studenoga hiljadu i pedeset i jedan našega tariha i na latinskoga hiljada šest stotina i četerdeset i jedan. Što se uzdarži u ovom pismu, ovo jest; kako jur nikoliko miseca zgodiše se na ovoi kraini mnogo zgojenja meju podložnike čestitoga cara i čestite gospode bnetačke smutnjom tihote općene i od ališveriša, koji prohoja se s obiuh stranah, pak budući došao na negovo vladanje prisvitli i uzvišen gospodin Žanbatista Grimanac za providura zenerala u Dalmaciu i Albaniu za počteni glas negove dobre i prave pravde, koja dobro odgovara na pravi mir i jedinstvo, koi prohodi meu gospodom s obiuh strana, doidoše u ovi grad Ahmataga Beširagić, Osmanaga Jelešković i Asanaga Rakulević s knigami od vire lobeznivimi i lipimi ot počtenoga i hrabrenoga kapitanbega Beširagića i drugih aga iz Nadina, Zemunika, Polišane, Karin, Islam i Obrovci i velikim prošenjem ispitaše od istoga gospodina zenerala na jime nihovo i svih istih krajinikov, koi žele svaku zgodu ot njihove svitlosti, da bude kail za odgovoriti na ljubav od svih i za dobro i za utišenje tolicih siromaha, koi pate, namistiti u jednu dobru i lipu tihotu sve smećne i muteže, koe su bile na ovoi kraini i narediti isversito sve mimošastne buloge potverjujući, da za neka lasnie bude mir i zgoditi zajedno istomu gospodinu zeneralu, jesu meu meutom dvignuli iznovice razseleći Vercevo i dvignuli kućice i avliu iznova ne ine no pokle su jure odkrivene, kako obitaju stanovito učinit viditi, kad goder bude drago rečenomu gospodinu zeneralu. Koje prošenje budući združeno s načinom ljubeznivim i priličnim dobroga susistva, a navlastito dostojnoga dila kapeta(n)bega rečenoga i budući zgodno istomu gospodinu zeneralu dobro priklonit i pripravan sam po sebi na uzderžanje tihoga i mirnoga živlenja meju podložnike obih strana; dobro razmislivši i čuda razmirivši mimosašnje buloge, smećne i štete, ništa ne manje za ne potruditi veliku gospodu učinilo se je i potverdilo i stanovito ugovorilo i naredilo s voljom kailstvo od obiuh strana.

»Da od sada u napridak da se uzdarži i obslužuje dobar pravedni mir i ljubav meju svimi, ki su u Zadru i u negovoi daržavi s Turcimi i s podložnike rečenih gradova od Nadina, Zemunika, Polišane, Islam, Karin i Obrovci sa svima nihova sela i mista, da se povrati pervanje ališveriš i oprosti svako i svakojako uvridjenje i davia i da u napridak rodbina od ljudih ubienih nitko, već budi tko se hoće da ne mogu iskati ni buditi ni nikakovu parnicu učiniti za karvi ali za rane, koje se zgodiše s jedne i s druge strane, od kojih veće da se ne govori ni pita, nego da se umuknu.

»U napridak da se nima dopušćati ni od jedne strane ni od druge, da se već učine karvi, lupešćine, ali druge šćete, da ako bi se kad zgodile od koje godir strane, da se ne može druga strana po sili osvetiti negovom rukom, nego da se učini udil došavši glas pravda po pravi i prilični put

s one strane, gdi se bude zlo dogodilo, i kad dojde glas, da se je što zgodilo, toliko se od jedne koliko od druge strane oni, ki se budu nahoditi u gradove, selih, mista s obiuh strana, da se budu daržati onih, ki zapovidaju ljubeznivimi dilom poslavši glas svake stvari, koja se bude zgodila, neka se bude moći narediti, kako bude od potribe.

»Da za nikakovu stvar ni za nikakovi uzrok ni jedna strana da nima nikad veće učiniti se šćeta po nikakov način na polju i u vinograde i u stabla i u graje nikakove, nego da bude po put pravde nastojati se da se dvignu i odrenu znovice i svaka druga stvar nepodobna i nekorisna s obiuh strana.

»I još iste age i poglavice od krajine na ime sve krajine obitaju se i podlagaju se na nihovoi viri i besidi, da Vercevo, ko je jur raseljeno, kako od zgora se je reklo, ne će ostati u napridak nego sama kula, kako je od starine bila, ostajući posve razmećena svaka druga kuća i kućišće i avlia, i da se nigdar veće bude moći učiniti ni edna novina ni u ono misto ni u ni edno drugo misto od iste krajine u ni edno vrime, nego da sve ostane, kako je bilo od starine.

»Ako ne bude hotiti Durak-beg iz Vrane pristati na pravici i na ovi plemeniti mir s drugimi od krajine, zgor rečeni kapitanbeg i age od krajine obećaju pod sramotnim dilom ne dati puta nihovoi daržavi ni pomoći od voiske ni druge pomoći po ni edan put ni razlog istomu Durak-begu, a to za uzdaržati se u dobro susistvo s podložnici slavne gospode bnetačke bez nikakve smuće i po ovi način ostaviti misto Durak-begu pristati k razlogu s nihovim naukom«.[15]

Zanimljivo je, da se u ovim ugovorima nijednom ne potpisuju uz ostale i vranski zapovjednici, nego se dapače potpisani ograđuju od Durak-bega i njegovih pristalica, ako ne bi htjeli pristati na mir. Međutim vranski feudalci Halilaga i sin mu Durak-beg ipak odvojeno ugovaraju održavanje mira s Biogradcima i Filipjancima. Tako se Halilaga s njima izmiruje prvih godina XVII. st.,[16] pa opet 1621. g.,[17] a Durak-beg 1642. g.[18] On se također obvezuje na održavanje mira, ali pritom nigdje ne spominje mir, koji je uglavljen između predstavnika mletačke Dalmacije i drugih turskih zapovjednika zadarskog područja.

Izmirivanje zavađenih i oštećenih vršilo se i u posljednjim godinama turske vladavine u Dalmaciji. Tako 1680. g. Muharemaga Šahinagić kapetan lički i zapovjednik ličke i gračačke krajine i Halilaga dizdar gračački pozivaju generalnog providura, da dođe k Obrovcu »jedan drugom da dade besidu i viru« radi slobodnog prometa »i što je koli bilo meju nami do sad da sve izmetnemo lipo, kako se koli lipše i bole more«.[19]

[15] Dragomanski arhiv, CV – 8.
[16] Državni arhiv u Zadru, spisi kneza Andr. Valiera.
[17] Dragomanski arhiv, CXXIII – 1/8.
[18] Dragomanski arhiv, CV – 13.
[19] Dragomanski arhiv, LXVII.

A šta se tada događalo i remetilo mir pokazuje ovih nekoliko primjera. Muhamedbeg Durakbegović bivši krčki sandžak javlja 1675. g. generalnom providuru, da je od zaključenja mira pobijeno 250 turskih podanika, a isto toliko ih je odvedeno preko granice i preko mora, pa moli, da se tome kraj učini.[20] Slično tome žale se s mletačke strane na udbinskog dizdara i neke druge, da čine štetu i robe ljude usred mira upravo kao u doba rata.[21] O tome govori i obrovački kapetan Hadžagić u jednom pismu 1678. g., kad izražava želju, da bi trebalo uspostaviti stare odnose na krajini, gdje je bunu izazvao »kapitan udvinski pokle biše pošao na ti komod perez dopuska gospodina sandžakbega i dogovora karaiskoga ...«[22] – 1677. g. bio je u Lici jedan veći okršaj, u kome su Kotarani nemilo pobili turske krajišnike, pa umalo nije došlo do većih sukoba na granici. Ipak pomirljivim držanjem sandžakbega Durakbegovića, kninskog kapetana Atlagića i obrovačkog kapetana Hadžagića uspjelo je stvar dogovorom izgladiti.[23]

Međutim u ovo vrijeme nije više bilo moguće stalno održavati red i mir na krajini, pa ni na neko relativno duže vrijeme. U ovo vrijeme se zbio jedan od najkrvavijih događaja izvan ratnoga vremena, u kome je platio životom brat sandžakbegov Hasanbeg Durakbegović, sa mnoštinom članova svoje pratnje. To je bilo u Zemuniku, koji su poslije kandijskog rata bili zaposjeli mletački podanici i počeli obrađivati zapuštene zemlje. Durakbegovići su željeli povratiti svoje posjede i naseliti tu svoje kmetove. U rujnu 1682. g. Hasanbeg je došao s pratnjom, popalio kolibe i počupao plotove naseljenih vlaha. Kad su oštećeni poslali svoje predstavnike radi objašnjenja, da su zemlje zakonito zakupili od bosanskog tefterdara, nastao je sukob, u kome je poginuo Hasanbeg, dva brata Beširagića i oko 200 članova pratnje. Zbog toga su Mlečani dugo bili u brizi, da se ne bi vojska prikupljena za pohod na Beč okrenula na njihove posjede, dok konačno spor nije izglađen povećom svotom novaca.[24]

3.

Mletačke su vlasti imale među turskim odgovornim zapovjednicima svoje pouzdanike, od kojih su dobivale potrebne im obavijesti. Zasada još ne možemo potanje nešto reći o tim njihovim pouzdanicima, ali ipak se i iz škrtih podataka, kojima raspolažemo, može otprilike razabrati njihova uloga u pograničnom životu. Prvi takav poznati nam pouzdanik mletački bio je Jusufaga Beširagić, za koga mislim da je bio kapetan u Islamu. Za njega nema izričitog spomena, da je bio po-

[20] Dragomanski arhiv, LXXXIV – 124/3.
[21] Dragomanski arhiv, LXVII.
[22] Dragomanski arhiv, CXXXI – 5/1.
[23] Dragomanski arhiv LXXXIV – 21, 25, 26.
[24] Desnica, Zemunički događaj. Magazin Sjeverne Dalmacije 1934., str. 31–35.

uzdanik, ali je iz jednog pisma od 1610. g. očito, da je bio takav. U početku pisma javlja on generalnom providuru ovo:

– »Neka zna vaša milost od vo(j)ske ka gre na Skenderi(e)u glas, e da će se vaša diliti u mimošasni pervi dan iz Bane Luke, a beg ovdišnji danas u sridu – zapovid e velika. Odavle se nigdor (e)oš ne spravla, čeka župa, kako će poći bosanska kraina i kim razlogom, kako oni budu poći nih gleda(e)ući zatim ova župa tako će poći. I čuli smo, da se rečeni odmetnici ništa ne boe, esu od tverdih mistih, ima ih od boja deset tisuć, četiri su župe šest tisuć hiž rečenih odmetnikov; tako smo čuli, a Bog zna koliko ih e. I est zapovid od cara, da se porobi edna posada, ono e dvisto hiža ima Turak, ono tri i gospode i dobrih i zli ludih i zapovid od cara, da se porobi četerdeset i tri hiže gospocke, ke su u Skenderi, da ima(e)o Turci sumnu da su i oni s rečenim odmetinici, to su im spahie desetinaci od rečenih hiž i posadi to su carevi čauši, spahioglani, zaimi, kadie, hodže, vr(id)ni ludi da ih do diteta smaknu – tako e glas (e)ur Bog zna kako će bit ...«[25]

Ovakve obavijesti nije mogao pisati čovjek, koji ne bi stajao u posebnim odnosima s mletačkom vlasti. I inače se njegova pisma razlikuju od drugih toga vremena, pa i kasnije. Dok ostali krajiški zapovjednici obično šalju samo intervencije u spornim pitanjima, Jusufaga piše o unutarnjim pitanjima Turske s očitom namjerom, da o tom informira mletačke predstavnike.

God. 1633. susrećemo opet jednog Beširagića, kojega generalni providur izričito naziva svojim pouzdanikom (confidente). To je poznati nam Alijaga (recte Ibrahimaga), kapetan islamski sa sjedištem u Biljanima. Nije poznato nijedno njegovo pismo, da bismo mogli vidjeti, o čemu on izvješćuje, ali da su mletačke vlasti bile s njim zadovoljne, vidi se iz kratkih koncepata pisama njemu upućenih, na pr.: »prije nego dođe sandžakbeg na granicu, želimo se s vama sastati radi vrlo važnih poslova, a ako dođete u subotu, da se sastanemo i da čujete, što vam imamo reći. Vidimo, da ste vrlo marljivi u davanju izvještaja«.[26]

Čini se, da su baš članovi porodice Beširagića bili u velikom prijateljstvu s mletačkim vlastima. Iz dokumenata je vidljivo, da su providuru činili usluge i Osmanaga Beširagić (1639) i kapetanbeg Sinan (1644), kome je providur poslao darove s ponudom, da ih prima kao i njegovi prethodnici. Bilo je to u vrijeme, kad su krajiške age prekinuli sve veze s mletačkim krajišnicima i prijetili osvetom zbog pogibije sedam turskih glava. Darovi su imali uspjeha, jer je zbor krajiških aga pristao na mir bez ikakve odštete za poginule.[27]

Spomenut ćemo napokon još obrovačkog kapetana Jusufagu Hadžagića (od 1669. do iza 1680.), koji je također izvješćivao mletačke vlasti o prilikama na turskoj granici, osobito o haranju kuge. U jednom pismu

[25] Dragomanski arhiv, CIV – 63/11.
[26] Dragomanski arhiv, CXX – 1.
[27] Jelić, o. c., str. 96.

upućenom Frani Posedarskomu daje ovakve upute: »i nemoite mi slati nikakova lista ni odgovora, nego Ivica Baždarić o ovoj sridi neka se nađe ovde kojim svojim poslom, a ne gospodinovim, po nemu ćemo pisati, što bude potriba i govoriti na usta. Svako dobro iz gospodina velikoga (t. j. gen. providura – op. p.) usta u vaša, iz vaših u Ivičina, ne u druga ničija, iz Ivičinih u moja; lista potriba nije nigdar ...«[28]

I ovdje se očito radi o nekim konspirativnim vezama, dok Hadžagić toliko insistira, da mu šalju jednoga glasnika i naglašava, da nije potrebno pisati. O kugi i o oslobađanju sužanja on opširno piše, a ipak zahtijeva, da Ivica dođe i prenosi neke vijesti. Ne radi li se tu o političkim i ratnim pitanjima kao i u slučaju udbinskog kapetana Mustafage harambaši Peru Smiljaniću (nešto prije 1648.), koji među ostalim piše: »... molimo vašu milost ako ča vidite da ne bude mira, dajte nam na glas po priatelsku skrovito, molimo vašu milost ...«[29] Možda su se i sada Posedarski i Hadžagić međusobno obavješćivali, kad je koja strana spremala na rat, a u ovo vrijeme je to bilo veoma aktuelno. Osim političkih izvještaja obrovačkog kapetana, koji do nas nisu doprli, sačuvalo se nekoliko njegovih vijesti o haranju kuge u Lici. To su veoma zanimljivi podaci, a bili su sigurno od koristi i mletačkim vlastima radi poduzimanja mjera protiv širenja bolesti na njihovu teritoriju. Tako on piše kolunelu Frani Posedarskom, da glede Gračaca vjeruje samo njegovim glasovima. »Od bolesti je pošlo 3–4 dice u mahali Pobretovića, a u jednoj kući je bolesno jedno i dvoje; drugi su se razbježali po planini. I neka znaš kako se napine nikomu na vratu, nikomu na ostalom životu, kako vazda bude ta bolest onako biva i sad. Od kako je ova studen vele ne napriduje. Neka znate istinu pošlo je dosad sedamdeset dvoje čeladi i razgorilo je u petnaest kuća. U onoj mahali u kojoj se pokazalo najpri ima u devet kuća. Pošlo je iz te mahale Tomičića pedeset čeladi i u selu Deraninu u jednoj kući deset i četvero čeladi, a kod grada u tri kuće osvanulo troje mrtvo, dvoje ostalo bolesno. Neka znate razgori vele – e da gospodin Bog ugasi svojom molostju ...«[30]

U drugom pismu on javlja: »neka zana vaše gospodstvo dojdosmo doma u pasani ponedilak kako vam bihmo i rekli i najdosmo galas od Garačaca. Vidismo da je malo uleglo kako smo se satajali, nije pošlo nego jedna žena, ali čusmo gurub galas u Lici i platismo jednoga čovika da nam donese paravi galas. I podje u isti ponedilak u koji mi dodjosmo doma i dodje u ovi petak pasani. Odovud dava dini a odonud dava dini pasala pokle dodje, nemore piri ni biti jer je podaleko, a hodio je taja i u Perušić, ali odonud virnuvši se malo ga nije umorilo vrime u planini i ozeble mu noge kuruto. Kaže paravim haberom u Vrebcu puknulo u osam kuća, pošlo ono dvajestipetero čeladi u Perušiću, bilo u jednoj kući pošlo dovoje dice još davno, pake se potajalo i bihu rekli

[28] Dragomanski arhiv, LXVII.
[29] Miscellanea I., izdanje Državnog arhiva u Zadru, str. 55.
[30] Dragomanski arhiv, LXVII.

da ne bi to od te bolesti i mi vam bihmo tako kazali, ali sokočilo opet u onoj kući o ovoj mini i obamirla sava ona kuća, a ostalih sivh zadaravo. I što uslasmo tamo kasno list čekasmo ta galas od Like, u koji dan dojdosmo kući u oni dan odpravismo čovika u Liku i dospi u petak kasno i mi opravismo list u subotu rano. Sitim da ste zadaravo.

»A neka zanate ne more se sada ni od Garačaca dospivati tereći dan galas, zašto su se ludi razbižali u daleku, nisu na jednom mistu; pokle čovik dodje da uzme paravi galas, nego pošli na deset satarana po planinah a u daleko, a i oni se jedni zu druzim ne rače sastajati. Jednih ima u Grabu i u Vučjaku, jednih ima u Vracih i Boričićkoj gori suvud, a jedni u Kokarini, a jedni u onih palaninah iznada u Resniku, a jedni u Gubača polu. Toko hoće doniti paravi galas pošavši suvud tuda a pristupajući polagahno, zašto se savak sebi boji i raspitivajući pod mudro, jedva more dospiti tud suvud poći u dva dini da sve hodi da ne stane, a jedan dan piriko palanine od ovuda, jedan od onud, opet dok podje galas u Novi, iznova ga tamo savakojako pasiva pet šest dana da se na timi nikakav uzrok ne dogodi ne more biti piri. I zašto vas tako havizam i vi tako havizajte gospodina velikoga, zašto je nihova misal vele uzvišena i vele plemenita, da jim vola ne ostane u ridko dohodeći galasi, a Bog zanade kako bihmo mi radi da budemo ugodili savakim dobrim dilom negovoj sivitlosti, jer se i mi uhfamo do svake potribe u negovu sivitlost, dokle smo koli na ovoj karajini u konšiluku«.[31]

Na kraju pisma Hadžagić još moli Posedarskoga: »Ne zamirite jer je list berez muhura, ne prigodi se. Kad se koli muhur ne prigodi nije ga ni potriba, to je sinal na kraju našega lista; zanajte dobro vazda kad koli bude ta sinal list je naš, ako li ne bude nije od nas. Tako zanajte vazda i da ste zadaravo«.[32]

Dok o mletačkim pouzdanicima na turskoj krajini znamo bar nešto, o pouzdanicima, koji bi radili za turske interese, ne znamo baš ništa sigurno. Jedino bi se možda mogao smatrati turskim pouzdanikom P. Smiljanić, i to sudeći po citiranom pismu, koje mu je uputio udbinski kapetan Mustafaga. I to je sve. Može biti da će se štogod o tome doznati tek posredno iz mletačkih spisa, a da su kojom srećom očuvani arhivi turskih pograničnih zapovjednika, bez sumnje bi se našlo i pisama njihovih pouzdanika, kao što su na drugoj strani očuvani izvještaji Bešir-agića. U tom slučaju bi ova slika bila daleko potpunija i preglednija.

4.

Kronologija i popis sandžaka krčkih postoji dosada jedino kod Kreševljakovića.[33] S obzirom na to, da su i takve liste jedno važno pomagalo u izučavanju povijesti ovog dijela bosanskog pašaluka, dat ćemo

[31] Dragomanski arhiv, LXVII.
[32] Dragomanski arhiv, LXVII.
[33] Kreševljaković, o. c., str. 122, bilješka 4.

niže novi potpuniji popis. Osim novih imena nastojat ćemo i točnije odrediti vrijeme službovanja pojedinih begova.

U ovoj listi se javlja više puta sandžakbeg Halilaga ili Halilbeg, zaim vranski. O njemu je već nešto pisano,[34] ali još nije dovoljno jasna slika te historijske ličnosti. Ne zna se sa sigurnošću, ni čiji je sin. Po jednom mletačkom spisu on je sin Memibegov, koji je imao još dva sina, Aliju i Ibrahima.[35] Međutim tome se protive Halilbegova vlastita pisma. Tu se on potpisuje Halil sin Alijin, a na jednom mjestu Halilaga Alagić, pa bi prema tome mogao biti samo unuk Memibegov, a nikako sin. I u njegovu muhuru (pečatu) uvijek je označeno, da je sin Alijin. Međutim očevo mu je ime napisano samo jednom, gdje on fungira kao sandžakbeg, dok na drugim takvim pismima dolazi samo njegovo ime Halîl. Drugdje, kad se on potpisuje svojim i očevim imenom, označen je samo kao »zaim vranski«, odnosno »zaim carev«, ali ne može biti sumnje, da se radi uvijek o jednoj istoj osobi. Onaj sandžakbeg Halil sin Ferhatov iz 1620. g. sigurno je druga osoba.

Halilbeg je gotovo pola stoljeća s prekidima bio krčki sandžak, a i njegov unuk Muhamedbeg Durakbegović također je više puta zauzimao taj položaj. Muhamedbega u mletačkim spisima često zovu samo Durak, pa tako na pr. 1676. g. generalni providur Gir. Grimani izvješćuje, da je krčki sandžakbeg Durac figlio del Durac. Budući da su još u XVI. stoljeću neki Memibegovići bili krčki sandžaci, a drugi unuk Halilbegov Hasanbeg u nekoliko mahova zamjenjivao sandžakbega, može se reći, da je ova familija kroz nepunih 100 godina imala odlučnu riječ u ovom sandžaku. Zbog toga zaslužuje, da se i posebno obradi njezina uloga u povijesti ove krajine.

## KRČKI SANDŽAKBEZI

Mehmedbeg 1583.

Mustafa 1587/1588.

Ibrahimbeg Memibegović 1593.

Halilbeg 1602. (26. III. zadarski knez Andr. Valier potvrđuje primitak njegova pisma o povratku na položaj sandžaka. Spominje se kao sandžakbeg još i 23. VI.).

Spahiognabeg 1602.

Huseinbeg 1602. (čini se da je bio samo pretendent za sandžaka).

Mustafa 1602.

[34] Miscellanea I, 49, bilješka 2; V. Vinaver, Događaji u Lici 1610. g., Istoriski Glasnik 1951., br. 3–4, str. 104; Antoljak, Odgovor mome kritičaru, Zadarska revija 1957., br. 2; Dr. I. Grgić, Odgovor na odgovor, na istom mjestu; Desnica, Zemunički događaj, Magazin Sjeverne Dalmacije 1934., str. 32.

[35] Državni arhiv u Zadru, spisi kneza Andr. Valiera, br. 103.

Halilbeg 1603. (vratio se na položaj prije 13. I., a bio je maknut prije nekoliko mjeseci). Spominje se još i 1606/1607.

Šahbazbeg sin Alijin 1610.

Halilbeg 1613.

Osman 1616.

Muhamed 1618.

Halil sin Ferhatov 1620.

Mehmed 1621/1622.

Mustajbeg 1623.

Mustafa 1626. (možda je identičan s prethodnim).

Ahmed 1628.

Osman 1629.

Mustafa paša 1633. (nastupio nešto prije 5. IV.).

Halilbeg 1636.

Derviš 1636.

Hajdarbeg 1639.

Husein 1639.

Halilbeg 1639–1640. (Prije 19. X. 1640. premješten u Ostrogon).

Alipaša 1640–1642.

Halilbeg 1642. – Spominje se kao sandžak posljednji put u ožujku 1647., kada je zasužnjen u Zemuniku, i poslan u zatočeništvo, gdje je nakon devet godina i umro.

Ibrahim 1647.

Mehmedbeg 1648.

Mustajbeg 1653–1656.

Alaga Šabanović 1659–1661.

Muhamedbeg Durakbegović 1657.

Muhamedbeg Durakbegović 1671–1672. (nastupio nešto prije 7. II. 1671.)

Abdulahbeg 1672. (prvi spomen 28. X.)

Jusufbeg Delibatina-Delibatić 1673.

Redžepbeg 1674.

Mustajbeg Buljugija 1675.

Muhamedbeg Durakbegović 1675. (povratio se na položaj između 7. I. i 30. VII.).

Alija 1678.

Muhamedbeg Durakbegović 1678–1682., možda i neprekidno do 1685.

Muhamed Crničić 1688.

Nurulah – spominje se u nedatiranim aktima.

Mehdi – spominje se u jednom nedatiranom spisu.

## SUMMARY

### TURKISH-VENETIAN VICINITY TO ZADAR'S BODERLAND IN THE 17TH CENTURY

While Croatian regions were under Ottoman rule, Dalmatia was divided into two provinces: Klis and Lika-Krka. The author deals with a number of features from the life of the latter province, especially in regard to the environs of Zadar, by presenting the relationships among the peasants who were Venetian subjects and were cultivating the soil on Turkish territory, and also by depicting the maintenance of peace on the border. Owing to frequent pillaging raids on either side of the border, the safety of merchants and other travellers was jeopardized, so that the authorities had to take measures to establish order. It is interesting to note the occurrence of Venetian confidents on Turkish territory, and vice versa, both sides delivering information on the situation on their respective territories, most especially in respect of army movements and the preparations being made. At the end there is a list of beys of the Krka province, which so far has been but insufficiently known. To the extent of his possibilities, the author has limited them in time, while for some of them he has also established the genealogic data.